

Aziz Şehre Leziz Su

Davut Hut*

İstanbul, kuruluşundan itibaren Bizans ve Osmanlı gibi ihtişamlı imparatorluklara başkentlik yapan nadide bir şehirdir. Coğrafi ve stratejik konumuyla dikkat çeken İstanbul, en azından iki bin yıldır dünyanın önemli kültür ve medeniyet merkezlerinden biridir. Bu nedenle, şehirdeki siyasi gelişmeler kadar, sosyal ve iktisadi gelişmeler de ilgi uyandırmaktadır. İşte bunlardan biri de, İstanbul’da “suyun serüveni”, diğer bir deyişle şehrin suya olan ihtiyacı ve bu ihtiyacın karşılanmasıdır. Bu ihtiyacın karşılanması için yapılan çalışmalar, İstanbul’u muhteşem bir su medeniyetinin bütün unsurlarıyla kendini gösterdiği bir şehir hâline getirmiştir. Öyle ki, su medeniyetine dair pek çok eser, günümüzde de mevcudiyetini korumaktadır.

İlhami Yurdakul tarafından kaleme alınan çalışmada, bu su medeniyetinin daha doğru anlaşılabilmesi için, İstanbul’un Rumeli yakasının içme suyunun karşılanmasında önemli bir yere sahip olan *Dersaadet Su Şirketi*’nin kuruluş ve faaliyetleri çerçevesinde, şehre su getirme ve dağıtma süreci incelenmiştir. Kitaba konu olan su şirketi, yabancı sermayeli bir şirketti. Eser bu yönüyle, Avrupa sermayesinin, hizmet sektörü üzerinden ülkeye girişi¹ konusunda örnek bir monografik çalışma niteliğini de taşımaktadır. Eser bir yandan da, İstanbul’un yaklaşık elli yıllık dönemdeki (1873-1933) sosyoekonomik durumundan bazı kesitler sunmaktadır. Çalışmanın bu özelliği, şehir ve içinde yaşadığı toplumun yaşayışına da ışık tutmaktadır. 1873’te işletme imtiyazının verilmesinden, 1933 yılında şirketin devletleştirilmesine kadarki faaliyetlerinin ele alındığı bu eser, giriş dışında üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş kısmında (s. 1-25); İstanbul’un kuruluşundan 19. yüzyılın ikinci yarısına kadarki süreçte, şehre su sağlanması konusu işlenmiş olup, burada

* Dr. Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

¹ Avrupa sermaye ve şirketlerinin Osmanlı İmparatorluğu’na girişi için bkz. Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye’ye Girişi*, İstanbul 2007, türlü yerlerde.

Roma ve Bizans dönemlerinde kurulan dört önemli suyolundan ve ayrıca açık ve kapalı sarnıçların şehrin su ihtiyacını karşılamadaki rolünden bahsedilmiştir. Müellife göre bu dönemde, sadece Suriçi bölgesinde, yani asıl İstanbul'da su tesisatı bulunmaktaydı ve Osmanlı fethinden sonra da şehrin su ihtiyacını karşılamak için pek çok tedbir alınmıştı. Nitekim, Bozdoğan Kemerı yakınlarındaki bugün mevcut olmayan Kırkçeşmeler'in yapımı ve Turunçlu sularının şehre ulaştırılması bu cümlelendirdi. Böylece Bizans dönemi sarnıçlarının durgun suları yerine, Osmanlı çeşmelerinin akan suları, halka "âb-ı hayat" olmaya başlamıştı. Yazar ayrıca, Kanuni devrinde Mimar Sinan tarafından inşa edilen su kemerleri ile Kırkçeşme-Halkalı suyolları sayesinde, şehre sağlanan su miktarında ciddi bir artış olduğunu kaydetmektedir. Bu arada ilginç bir ayrıntı olarak da, musluk (burmalı lüleler) kullanımının, ilk kez yine Kanuni döneminde gerçekleştiğini öğreniyoruz (s.7). Daha sonraki dönemde ise, Belgrad Ormanları'ndaki ünlü su bentleri inşa edilmişti. Bütün bu tedbirlere rağmen, zaman zaman görülen kuraklıklarla birlikte beliren su kıtlıkları, taşradan İstanbul'a gelen misafirleri yasaklamak ve yağmur duasına çıkmak gibi bir dizi tedbirleri de beraberinde getiriyordu.

Kitabın Birinci Bölümü (s. 27-102), Dersaadet Su Şirketi'nin kurulması ve projelerine ayrılmıştır. Yabancı sermayeli bu şirketin kurulmasıyla ilgili ilk imtiyaz 1873'te verilmesine rağmen, Doksanüç Harbi nedeniyle şirketin kurulması ancak II. Abdülhamid döneminde ve 1879'da yenilenen imtiyaz fermanı ile gerçekleşebildi. İlk imtiyaz fermanı, Fransız asıllı Osmanlı vatandaşı Terno Bey'e verilmişti. Bu aşamadan sonra da, oluşturulan komisyon ve heyet tarafından, Terkos (Durusu) Gölü ve çevresinde incelemeler yapılmış ve sonuçta sadece Terkos Gölü'nün bile İstanbul'un su ihtiyacını karşılayabileceği anlaşılmıştı. 1874 yılında bir şirket nizamnamesi hazırlandı. Buna göre kurulacak şirket, getireceği suyu Beyoğlu, Galata ve Haliç'in batı sahilleri ile Boğaziçi'nin Rumeli tarafındaki köylere ücret karşılığında dağıtacak ve ayrıca hastane, kışla, askeri mektep, çeşmeler ve yangın tulumbarları gibi bazı mekânlara da ihtiyaç nispetinde bedava su verecekti. Bu bölümde, şirketin tanzim ettiği nizamnamenin ayrıntıları da ortaya konmuştur: Suyun alınacağı ve ulaştırılacağı yerler, kurulacak anonim şirketin şubeleri, sermayesi ve hisse miktarları ile tâbi olacağı

kanunlar, şehre dağıtılacak suyun fiyatı ve imtiyaz müddeti gibi konulara yer verilmiştir. Dersaadet Su Şirketi'nin nizamnamesi 1882 yılında onaylanmıştır.

Bu bölümde ayrıca, Terkos-Karaburun Tramvay hattı ile taş iskele ve kömür yatağı yapımı ve suyolları boyunca telefon hattı tesisi gibi inşaat çalışmalarından ayrıntılar verilmiştir. Çalışmalar esnasında, proje gereği olarak Terkos Gölü boğazının kapatılması, göl suyunun taşmasına ve civardaki arazilerin su altında kalmasına neden olmuş, bu da çevre sâkinleri ile şirketi karşı karşıya getirmişti (s.44-45). Sık sık dâvâ konusu olan bu tür problemlerin sonraki yıllarda da sürdüğünü ancak şirketin her defasında, verdiği zararlarla ilgili olarak tazminat ödemekten kurtulduğunu öğreniyoruz.

Müellif, imtiyazın genişletilmek suretiyle Galata ve Beyoğlu'nun dışında, Suriçi İstanbul'una da su getirme projesini ayrı bir başlık altında incelemektedir. Bu sırada, 1887 yılında, 1884 tarihli mukavelenameye zeyl olmak üzere yeni bir mukavelename daha tanzim edilmişti. Buna göre, 40 yıl olan imtiyaz müddeti 75 yıla çıkarılıyordu. Ayrıca, şirketin birçok alandaki vergi muafiyeti, ödenmesi gereken kefalet miktarı, istihdam edilecek personelin milliyetleri, statü ve çalışma şartları ile inşaat sırasında çıkacak tarihi eserlerin durumları gibi konular mukavelenameye dâhil edilmişti. Yine, su isâle hattının geçeceği askeri mevkiiler ile ilgili problemler, Terkos su yolu güzergâhı ve su rezervleri hakkındaki raporlar ile buna bağlı olarak bir komisyonun teşkil edilmesi ve II. Abdülhamid'in askeri konulardaki hassasiyetiyle yapılan incelemeler ve hazırlanan raporlar da, burada incelenen diğer konular arasında yer almaktadır.

Çalışmalarını tamamlayan şirket, 1885 yılından itibaren Beyoğlu tarafına, 1890'da da Suriçi kısmına Terkos suyunu vermeye başlamıştı. Burada, müşterilerin abone olma şartları ve abonelik işlemleri üzerinde durulmaktadır. Buna göre, abone ücretleri ve takılan su saatlerinin bedelleri müşteriden alınıyordu. Yapılan abone sözleşmeleri ve üçer aylık su faturalarından çeşitli örneklerin verilmesi ise, aslında bugünkünden pek de farklı olmayan abone sisteminin işleyişini anlamayı kolaylaştırmaktadır. Yazar, litre hesabıyla verilen ve zaten beğenilmeyen Terkos suyunun, İstanbullular tarafından pahalı bulunduğunu belirtmektedir (s. 69). Bu ve halkın içinde bulunduğu geçim sıkıntısından olmalı ki, söz konusu dönemde evlerin yaklaşık yarısında içme suyu vardı, diğerleri ise bu ihtiyacını çeşmelerden karşılıyordu. Diğer yandan, şirketin su satışı dışında, evlere tesisat döşenmesi, malzeme satışı ve bakım-onarım gibi faaliyetlerden de para kazanması, kazancını daha da arttırıyordu. Şirketin, proje kapsamında su borularını döşeyip 200 metrede bir olmak üzere yangın musluklarını yaptığı, ancak yangınların söndürülebilmesi için yeterli su ve tazyikin sağlanamamasından dolayı bunların işlevsel olmadıkları, şirkete yöneltilecek bir diğer şikâyet konusuydu. Yine, şirketin yükümlülüklerinden biri olan, cadde ve sokakların sulanıp temizlenmesinde de tatminkâr bir sonuç elde edilememişti.

Evler, dükkânlar ve devlet daireleri dışında, Dolmabahçe Sarayı ile Bâbüâli gibi resmi binaların su tesisatları yenilenerek buralara da su verilmişti. Böylece şirket, her geçen gün su isâle hattını ve su verdiği sahayı genişletiyordu. Bu duruma dikkat çeken yazar, abone sayısının artmasına paralel olarak eski su isâle sisteminin de hızla tarihi işlevini ve ömrünü tamamladığını ve yerini şirket sularına bırakmaya başladığını belirtmektedir (s.102)

İkinci bölümde, Dersaadet Su Şirketi'nin işleyişi ve ayrıca şirket ile hükümet ve halk arasında meydana gelen sorunlar ele alınmıştır. Kurum, doğrudan doğruya Osmanlı kanunlarına ve mahkemelerine tâbi bir anonim şirketti. Ancak, ortaklarının çoğunun Fransız olması yüzünden Fransız

sefaret, şirket ile ilgili işlere müdahale etmekteydi (s.104). Bu durumu, Avrupalı devletlerin zaman zaman gösterdiği müdahaleci/himayeci tavrın bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür. Buna karşın, kanun ve sözleşmeler çerçevesinde, şirketin hesapları hükümet tarafından belli periyotlarla inceleniyordu. Öte yandan hastane, okul, kışla ve askeri mekteplere verilecek ücretsiz suyun miktarı; şirketin elde ettiği gelirden belediyeye vermesi gereken pay; kalifiye personel dışındaki şirket çalışanlarının Osmanlı tebaasından olmaları ve kılık-kıyafet yönetmeliğine tâbi olarak fes giymeleri hakkındaki hükmün ifâsı ve resmi yazışmalarda kullanılacak dil gibi hususlarda şirket ile hükümet arasında ihtilaflar yaşanmaktaydı. İstimlak, arazi, vergi ve gümrük konularında ise, şirket ile hem şahıslar hem de hükümet arasında ihtilafların yaşandığı görülmektedir.

Dersaadet Su Şirketi ve personeli her türlü vergiden muafı. İlk inşaat çalışmaları esnasında her türlü alet-edevat, malzeme ve makineler bir defaya mahsus vergiden muaf olacaktı. Ayrıca, imtiyaz süresi boyunca arazi, bina, sermaye ve gelirden de vergi alınmayacaktı. Buna rağmen, özellikle ithal edilen malzemeler konusunda ihtilaflar başgöstermiştir.

Bu bölümde, Terkos suyunun temizliği, şirketin imtiyaz sahası ve suların güvenliği konularına da değinilmiştir. 1892-1895 yıllarında İstanbul'da hüküm süren kolera salgını esnasında şehrin Rumeli yakasının su ihtiyacı büyük ölçüde Terkos Gölü'nden ve Belgrad Ormanlarındaki bentlerden karşılanıyordu. Salgın sırasında bir tedbir olarak Belgrad, Bahçeköy ve Kömürcü köyleri istimlak edilmek, bekçiler görevlendirmek, tahliller yapılmak ve bentler dezenfekte edilmek suretiyle buradaki suların kirlenmesi önlenmeye çalışılmıştır. Buna rağmen, Terkos suyunun saflığı, temizliği, bulanıklığı, kötü kokusu ve yetersizliği şikâyet konusu olmaya devam etmiştir. Yapılan tahlillerde de Terkos suyunun içime uygun olmadığı ortaya çıkmıştı.² Su, hastalıklara da neden olduğundan bu durum mukavelenameye aykırıydı. Ancak bütün bu şikâyetlere rağmen, Terkos şebekesi şehrin en önemli ve alternatifsiz su kaynağıydı (s. 143).

Yazara göre şirketin, Darülaceze ve imtiyaz alanı dışındaki bazı yerlere su vermesi ihtilaflara yol açmıştı. Şirket ayrıca, 34 çeşme ve 380 adet yangın musluğu ile tüm kışla, hastane, askeri mektepler ve karakollara ücretsiz su sağlıyordu. Bununla birlikte, yalnızca imtiyaz sahasındaki yerlere ücret karşılığında su verebilmekteydi. Oysa, imtiyaz sahası dışındaki yerlerde su sıkıntısı daha fazlaydı.

Bu bölümde üzerinde durulan bir diğer önemli konu da, Ermeni ve Bulgar komitecilerinin İstanbul sularını zehirlenme planlarına karşı alınan sıkı tedbirlerdi. Müellife göre, su havzaları askeri güvenlik ve strateji bakımından da büyük önem taşıdığından, Terkos suyu projesinin gerçekleştirilmesi aşamasında kurulan komisyonlar ve hazırlanan raporlar, konuya ne kadar önem verildiğini göstermektedir. Bu cümleden olarak, 1895 yılında patlak veren Ermeni tedhiş hareketleri esnasında, Terkos gölü ve su depoları için ciddi tedbirler alınmış ve ayrıca, 1903 yılında Bulgar komitecilerinin İstanbul sularını zehirleyecekleri istihbaratına karşı da çok sayıda polis görevlendirilmişti (s.146). Verilen bu bilgiler, Ermeni ve Bulgarlar'ın neden olduğu terör atmosferini de yansıtmaktadır.

² Nitekim, İstanbul'un geçmiş hayatını ustalıkla anlatan Sermet Muhtar Alus da, ilginç anekdotlar eşliğinde, Terkos suyunu bulanık, alacalı-bulacalı, mikrop yuvası, bulaşık suyu gibi ve insanı kusturacak kadar kötü bir su olarak tavsif etmiştir (Sermet Muhtar Alus, *Eski Günlerde*, yay. Faruk Ilıkan, İstanbul 2001, s. 189).

Şirketin yeterli ve temiz su sağlayamaması ve ayrıca şirket ile hükümet ve halk arasında yaşanan problemler, şirkete alternatif olabilecek su projelerini de gündeme getirmişti. Söz konusu dönemde su sıkıntısının en fazla hissedildiği yer ise, Suriçi İstanbul'u idi. Bu çerçevede, geleneksel su dağıtım sisteminin ıslahına dair bazı projeler gündeme gelmiştir. Nitekim, Belgrad bentleriyle su kemerlerinin tamiri, yükseltilmesi ve temizlenmesi için çalışmalar yapılmış ve padişah tarafından bir komisyon teşkil edilmişti. Ancak, yazara göre yapılan bu çalışmalar, para sıkıntısı nedeniyle amacına ulaşamıyordu.

Sarıyer Su havzası inşası projesi, İhsan Deresi bendi inşası ile Kağıthane Deresi ve Ayazma suyu projeleri de yine aynı çerçevede gündeme gelmişti. Bunlardan, yarım kalan İhsan Deresi bendi inşasıyla ilgili imtiyaz mukavelenamesine göre, tazminat bedelinin nakdi olmak yerine aynı olarak karşılanacak olması, dönemin hayli ilginç ve anlamlı bir uygulaması olarak verilmektedir. Yine aynı dönemde, Yıldız sarayının çeşmesine arabalarla su getirilmesi, sıkıntının boyutunu göstermektedir. Abdülhamid'in başarıyla gerçekleştirdiği önemli projelerden biri olan Kâğıthane memba suları projesi (Hamidiye suyu tesisleri ve çeşmeleri) ise Taksim, Beyoğlu ve Beşiktaş civarına saf ve temiz su sağlama konusunda önemli bir adım olarak görülmektedir. Ancak Terkos Şirketi, -proje-yi bir rakip gördüğünden olacak- bu durumdan zarara uğradığını iddia etmişti. Oysa, sakalarla ve çeşmelerle dağıtılan Hamidiye suyu, şirketin dağıtım yaptığı sistemle rekabet edecek ve bu anlamda şirketi zarara uğratacak durumda değildi. Nitekim, şirketin zarar ettiği gerekçesiyle hükümetten ücret talebi de kabul edilmemişti (s. 167-8).

Dersaadet Su Şirketi'nin I. Dünya Savaşı ve sonrasındaki durumunun konu edildiği üçüncü ve son bölümde (s. 169-230), şirketin yeni projeleri, aksayan hizmetleri ve Cumhuriyet devrinde kamulaştırılmasının ardından İstanbul Sular İdaresi'ne devri gibi konulara yer verilmiştir. I. Dünya Savaşı yıllarında nüfusu 1 milyon civarında olan şehrin sularının kapasitesi üzerinde değerlendirme yapan yazara göre, bu dönemde de İstanbul suları miktar ve nitelik bakımından yetersizdi. Aynı durum, Avrupa'nın büyük şehirleriyle yapılan mukayesede, kişi başına düşen su tüketimi için de geçerliydi. 1915 yılında şirketin şehre verdiği günlük su miktarı 20.300 metreküp, döşediği isâle hatlarının uzunluğu yaklaşık 316 km, şirkete ait çeşmelerin sayısı 33, su saatlerinin sayısı yaklaşık 13 bin, yangın musluklarının sayısı 402, abone sayısı 11.327 ve abone geliri de 48.354 Lira idi (s. 171). Aynı dönemde, belediye tarafından idare edilen Hamidiye suları ile Evkaf Nezareti tarafından idare edilen vakıf suları ve iltizam sistemiyle ücret karşılığında satılan memba suları da, İstanbul'un su kaynakları arasındaydı. Buna rağmen, şehirdeki su sıkıntısının ulaştığı boyutlar, Ali Emiri Efendi'nin hayli düşündürücü yazılarından örnekler verilerek gözler önüne serilmektedir. Ücret mukabilinde evlere su taşıyan ve İstanbul'un vazgeçilmezlerinden biri olan atlı ve yaya sakalların, bir yandan da su sıkıntısını ve suyun dağıtımıyla ilgili problemleri tetiklemesi ise, ilginç bir tespit olarak verilmektedir.

1914-1916 yıllarına ait hesap bilançolarına göre, şirketin gelir ve giderleri denkti. Buna rağmen şirket, zarar ettiği gerekçesiyle 1919 ve 1920 yıllarında su ücretlerine % 400'lük bir zam yapmıştı. Yazara göre, bu gelişmede Fransız hariciyesinin devreye girmesi söz konusuydu ve şirket, belki İstanbul'un işgal altında olmasından da faydalanmaktaydı. Fransa, Lozan görüşmeleri sırasında, şirketin savaş yıllarındaki zararlarının karşılanması için de ısrarcı olacaktı. İşgal yıllarında şirketin talepleri ve İstanbul'un su sıkıntısı devam etti. Ancak bunda, işgal kuvvetlerinin müsrifçe davranışları da etkiliydi. Bu dönemdeki su sıkıntısı, "İstanbul'u Kerbela'ya çeviren Şirket" gibi gazete yazılarından örneklerle ortaya konmaktadır (s. 189). Yapılan keyfi zamlara karşı kamuoyu

tepkisi de oluyordu. Şirketin mali durumunda ise, Cumhuriyet'in ilk yıllarında iyiye gidiş olmuş, kârı ve abone sayısı artmaya başlamıştı. Buna rağmen, yeterli suyun verilememesi ve ücretlerin yüksekliği, şikâyet konusu olmaya devam etmiştir.

Aynı dönemde, Kağıthane filtre havuzları ve Feriköy su haznesi projelerinin tamamlanmasıyla, İstanbul'un yüksek binalarına ve mevkilerine de su verilebildi. Şirket, yetersiz kalmasına rağmen, yine de İstanbul'un en önemli su kaynağı durumundaydı. Bu da şirketin, yukarıda değinilen bazı keyfi davranışları için bir sebep olabiliyordu.

Mayıs 1923'e gelindiğinde, TBMM hükümeti ile şirket arasında bir anlaşma imzalanmış ve ilişkiler yeniden düzenlenmişti. Bununla birlikte, TBMM hükümetinin kurulmasından sonra, gerek Türkler'den gerekse gayrimüslimlerden çeşitli amaç ve sebeplerle şikâyetler yapılmaya başlandı. Çatalca merkez jandarma komutanlığının Terkos kasabası ve su şirketinin buradaki faaliyetleri hakkında hazırladığı raporda; şirketin gayrimüslimleri ve özellikle de Rumları işe aldığı ve onları kordduğu, örnekler eşliğinde dile getiriliyordu. Müellife göre, bu ve benzeri şikâyetler, yeni kurulan hükümetin milli hassasiyetlerini tahrik amaçlıydı (s. 203). Nitekim, yapılan tahkikat neticesinde, bu tür şikâyetlerin aslının olmadığı anlaşılmıştı. Öte yandan, 1915 yılından itibaren şirketlerin yazışmalarında Türkçe kullanması zorunluluğu getirilmesine rağmen, Türkçe'nin kullanımıyla ilgili problemler Cumhuriyet döneminde de devam etti. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, şirketin personelinin rençber ve amele sınıfının Türkler'den, idari ve teknik elemanlarının ise gayrimüslimlerden oluşması, aslında Osmanlı'dan miras kalan genel bir durumu ifade etmekteydi. Hükümetin aldığı tedbirlere rağmen, bu yıllarda da ağırlıklı olarak gayrimüslimler şirketlerde çalışmaya devam etti.

Üçüncü bölümün sonlarında, Dersaadet Su Şirketi'nin kamulaştırılarak millileştirilmesi konu edilmiştir. Kamulaştırmanın önemli bir sebebi olarak şirketin yetersizliği, bu dönemde de yine en önemli tartışma konusuydu. Eskiye şebeke de, artık su ihtiyacını karşılayamıyordu. "Bu şirket hakikaten hain ve namussuz bir şirkettir" diyen Yunus Nadi'nin yazılarından örnekler verilerek (s. 215), bu tür yazılar sayesinde şirketin devletleştirilmesi fikrinin daha da kuvvetlendiği ifade edilmektedir. Sonuçta, su şirketi ile yapılan anlaşmaya istinaden, İcra Vekilleri Heyeti, 1931 yılında şirketin satın alınmasına karar verdi. 1932 yılı sonunda ise, artık adı İstanbul Türk Anonim Su Şirketi olan kurum ile hükümet ve belediye arasında bir anlaşma yapıldı. Buna göre, İstanbul belediyesi, imtiyaz müddetinin bitimine (1957) kadar, satın alma bedel ve tazminatı olarak şirkete her yıl 1.300.183 Frank verecekti. Böylece, şirket ve bütün varlıkları belediyeye devredildi. Devir şartları ile ilgili bütün ayrıntılar, bu bölümde ayrıca ele alınmıştır.

Hükümetçe satın alınıp devletleştirilen Dersaadet Su Şirketi, 1 Ocak 1933 tarihinde İstanbul Belediyesi bünyesinde kurulan Sular İdaresi'ne bağlanmıştır (s. 223). İdare, artık Terkos sularını işleteceği gibi, su şirketinin bütün hak ve imtiyazlarından da yararlanacaktı. Diğer yandan, vakıf suları da 1926'da belediyenin idaresine verilmişti. Yazar, İstanbul sularının böylece tek elden idaresi için önemli bir aşama sağlandığını belirtmektedir. Son bölümde, şirketin 1933 yılındaki tesisatı hakkında da bilgi verilmiştir. Hayli köhnemiş ve kifayetsiz kalan su şebekesinin ıslahı için, 1933 ila 1945 yılları arasında sular idaresince 4 milyon liralık ıslah çalışmaları yapılarak su şebekesinin kapasitesi artırılmıştı. Böylece, şehre daha fazla su verilmeye başlanmıştı. Aynı yıllarda, kaynağı Belgrad Ormanları olan Kırkçeşme suları ile Halkalı ve Taksim suları ise, miktar olarak gittikçe azalmış ve dolayısıyla etkisini kaybetmişti. Böylece artık geleneksel su sistemlerinin ıslahından da tamamen vazgeçilmişti. Müellif, ıslah çalışmalarına rağmen, nüfusun artması ve gittikçe çoğalan

sanayi tesisleri ve işletmelerin, su sıkıntısının sürmesine neden olduğunu belirtmektedir (s. 228). Bunun üzerine, belediye ile sular idaresi, müştereken büyük bir projeyi uygulamaya başladı. Su şebekesi yenilenecek kapasitesi büyük oranda arttırıldı. Bu çalışmalar sonraki yıllarda da sürdürüldü.

Kitabın sonuç kısmında (s. 231-235), İstanbul'un içme suyu ihtiyacına ve su kıtlığına çözüm bulabilmek amacıyla kurulan yabancı sermayeli Dersaadet Su Şirketi'nin kuruluş ve faaliyetleri genel olarak değerlendirilmiştir.

Ekler kısmında (s. 239-304) ise; şirketin hesap bilançolarının bulunduğu tablolar ve personel listeleri ile birlikte, günümüz şehir hayatında aşına olduğumuz su faturası ve abonelik sözleşmelerinden bazı örnekler verilmektedir. Şirket ve faaliyetlerine ilişkin olarak metinde referans verilen bazı arşiv belgeleri ile hisse senetleri; dönemin isale hattı, bent ve kemer gibi su yapılarına ait harita ve resimler de, yine ekler kısmında yer almaktadır. Hayli geniş tutulan buradaki materyaller, esere görsel malzeme ve birinci el kaynakların niteliği bakımından zenginlik katmaktadır. Kitabın sonunda yer verilen indeks sayesinde ise kişi, kurum veya yer isimlerine kolayca ulaşılabilir.

Yazar monografik çalışmasını, dönemin basını ve ikinci el kaynaklar yanında, büyük oranda Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet arşivlerindeki belgelere dayandırarak hazırlamıştır. Bu yönüyle de, devletin resmi belgelerine dayanan orijinal bir eser niteliğini taşımaktadır.

